

3. Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій (наукова стаття, оприлюднена 12 лютого 2011 року) / В. Різун // Світ соціальних комунікацій : наук. журн. [гол. ред. О. М. Холод]. – Т. 2. – К. : Киму, ДонНУ, 2011. – С. 7–11.
4. Семигіна Т. В. Інформаційне забезпечення соціальної сфери : метод. посіб. до курсу / Т. В. Семигіна. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 156 с.
5. Соціальна проблема: матеріали Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Чекишев О. В. Основи професійної комунікації. Теорія і практика новинної журналістики : підручник-практикум / О. В. Чекишев. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – 129 с.
7. Шендеровський К. С. Інституціалізація комунікацій у сфері вирішення соціальних проблем : дис. ... канд. н. із соц. комунік. : 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій / К. С. Шендеровський ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2013. – 245 с.
8. Шендеровський К. Медіакомунікації та соціальні проблеми : Збірка навчально-методичних матеріалів і наукових статей в трьох частинах. Частина перша / Упор., ред. К. Шендеровського / Київ. нац. ун-т; Ін-т журналістики. – К., 2012. – 288 с.
9. Шендеровський К. С. Передумови інституціалізації соціальних комунікацій у сфері вирішення соціальних проблем / К. С. Шендеровський // Українське журналістичознавство. – К., 2013. – Вип. 14.
10. Фролова Т. И. Социальная проблематика / Проблематика СМИ : Информационная повестка дня : учеб. пособ. для студ вузов / под. ред. М. В. Шкондина, Г. С. Вычуба, Т. И. Фроловой. – М. : Аспект Пресс, 2008. – С. 98–142.

Адреса для листування: tas_ya@ukr.net

УДК 342:070.422(477)

Роман Теребус – вчитель Лаврівської ЗОШ І–ІІІ ст. Луцького району

Стан правового захисту журналістів в Україні

Автор, аналізуючи сучасний стан правових відносин між журналістами та суспільством, намагається знайти причини порушення прав журналістів під час виконання їх професійних обов'язків. Журналісти, збираючи інформацію, наштовхуються на супротив і тиск із боку можновладців. Існує політична цензура, окремі положення чинних законів застаріли або містять певні неузгодженості.

Ключові слова: закони України, права журналістів, професійна діяльність журналістів, тиск на ЗМІ, політична цензура.

Постановка наукової проблеми та її значення. В Україні неодноразово порушувалися права працівників ЗМІ, відомі випадки вбивств журналістів. Тому кожен із представників «четвертої влади» повинен знати і вміти користуватися своїми правами та виконувати і дотримуватися своїх обов'язків. Український досвід підтверджує, що журналістам заважають нормально працювати, їх залякують, цензура блокує публікації важливих новин. І ця проблема стосується не лише вузького кола працівників ЗМІ.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретичне підґрунтя нашого дослідження склали колективні наукові праці, підручники, навчальні посібники вітчизняних фахівців, що стосуються теоретичних і практичних аспектів правового захисту журналістів. Зокрема праці: «Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації» Т. Приступенко, «Правові норми журналістики України» О. Кузнецової, «Правничі засади журналістів в Україні» М. Місьо та Н. Петрової, «Медіа право» Н. Петрової та В. Якубенка, «Законодавство про засоби масової інформації. Український та зарубіжний досвід» В. Іванова та інші.

Мета статті – проаналізувати стан захисту прав журналістів в Україні та реальні аспекти дотримання законодавства.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасний етап розвитку України характеризується зростаючою роллю інформаційної сфери. ЗМІ формують думки, погляди населення, ретельно стежать за тим, аби політики, керівники, правоохоронні органи добросовісно виконували свої обов'язки й не порушували законодавство. Творчі працівники мас-медіа часто, збираючи інформацію, наштовхуються на супротив й тиск з боку можновладців. Тому, аби виконувати свої обов'язки в повній мірі, всі повинні зважати на законодавчу базу.

Основою всіх демократичних свобод є свобода ЗМІ. Коли держава не гарантує цієї свободи, то всі інші свободи перебувають під загрозою, як і сама демократія та суспільство в цілому.

Держава, спираючись на Конституцію України, Кримінальний та Цивільний кодекси, розробила та ввела в дію низку законів стосовно різних галузей діяльності ЗМІ: Закон України «Про інформацію», Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», Закон України «Про телебачення та радіомовлення», Закон України «Про інформаційні агентства», Закон України «Про рекламу», Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про публічну інформацію», Закон України «Про державну підтримку ЗМІ та соціальний захист журналістів», Закон України «Про державну таємницю» та ін.

Крім законів України щодо діяльності ЗМІ, розвиток їх визначають й інші документи, нормативні акти, постанови, укази, які приймаються владними структурами.

Важливою для роботи журналістів є Стаття 171 Кримінального кодексу України «Перешкоджання професійній діяльності журналістів». Зокрема, в ній зазначено, що «умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів карається штрафом до 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років».

Також у цій Статті Кримінального кодексу передбачається покарання за «переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, здійснюване службовою особою чи групою осіб за попередньою змовою. Це карається штрафом до 200 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням права обіймати певні посади на строк до трьох років. Ці заходи важливі з огляду розвитку свободи слова відповідно до норм Конституції України.

В сьогоденнішніх умовах у діяльності засобів масової інформації, попри норми вітчизняного та міжнародного законодавства, існують певні проблеми, пов'язані з реальним втіленням свободи журналістської діяльності та правом на інформацію. В Україні склалася загрозлива ситуація у справі забезпечення основних прав та свобод людини й громадянина на отримання повної, неупередженої інформації та забезпечення права журналіста на вільне, без зовнішнього тиску виконання своїх професійних обов'язків, що зумовлено впровадженням політичної цензури. Тиск на ЗМІ став однією з найбільш поширених форм політичної цензури. Найактивнішим суб'єктом здійснення такого тиску стала державна та місцева виконавча влада, податкова адміністрація, правоохоронні органи.

Це пояснюється тим, що в нашій державі ЗМІ перебувають у залежності від політичних чи фінансових груп для реалізації власних інтересів (від загальнонаціональних телеканалів та видань до регіональних, місцевих), відбувається втручання в редакційну політику, тиск на працівників, замовлені матеріали тощо.

Залежність системи судової влади в Україні від виконавчої влади та її корумпованість роблять неефективними для ЗМІ звернення до судових органів у разі порушення прав журналістів та редакційних колективів. «На жаль, статті поважних законів так і залишаються красивими деклараціями, – зауважує В. Здоровега, – якщо не буде розроблений конкретний механізм їх реалізації, поки вони не матеріалізуються у конкретних статтях Кримінального, Процесуально-Кримінального та Цивільного кодексів, поки суд не буде справді карати за порушення прав і гідності журналіста» [1, с. 24].

В Україні наявна фактична безкарність чиновників за незаконне обмеження прав ЗМІ. Жодного з державних службовців не було звільнено з роботи за створення перешкод діяльності журналістів. На відміну від українського досвіду європейський досвід показує велику кількість справ щодо обмежень прав журналістів, пов'язаних з виконанням їх професійних обов'язків, які вирішені на

користь свободи слова, демократичної преси тощо. Низка подібних справ розглядається і в Європейському суді.

ЗМІ втрачають належні їм у демократичному суспільстві функції посередника між владою та суспільством, перетворюються на знаряддя політичного впливу та маніпулювання. Діяльність журналістів в Україні впродовж останніх десятиліть перебуває під пильним оком громадськості. Виступ журналіста в пресі чи ефірі є доступним і стає предметом широкого обговорення, а з боку «ображених» чи «засвічених» – причиною різного роду нагінок аж до фізичного знищення.

Десятки журналістів в Україні загинули через виконання своїх професійних обов'язків. Зафіксовано сотні прикладів побиття, залякувань, погроз журналіста, цензури, тиску на ЗМІ, перешкод виконанню професійних обов'язків.

В Україні напрацьовано низку законів, інших нормативних документів, які обумовлюють засади діяльності журналістів в Україні. Вони відповідають європейським і світовим стандартам. Але для того, щоб вони успішно функціонували, ще належить створити відповідний суспільний ґрунт. Великі надії пов'язуються з процесом подальшої демократизації суспільства, інтегрування його в європейську спільноту.

Ще однією проблемою, що постала у сфері забезпечення свободи слова, є те, що основні закони у сфері забезпечення свободи слова та функціонування ЗМІ були прийняті у 90-х роках ХХ століття. Окремі їхні положення застаріли або містять певні неузгодженості й потребують уточнень.

Впродовж останнього року спостерігається ще одна гостра проблема, напряму пов'язана з подіями на Сході нашої країни – інформаційна безпека, яка напряму пов'язана з розвитком інформаційним суспільством через вдосконалення інформаційного законодавства. Законодавства, яке б відповідало вимогам сучасного світу, нормам та стандартам міжнародного права, а також законодавству Європейського Союзу та Ради Європи. Свобода масової інформації тісно пов'язана з інформаційною безпекою і з національною безпекою в цілому.

Професор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Т. Приступенко стверджує, що свобода преси, свобода слова є «однією з найважливіших гарантій інформаційної безпеки, <...> вона забезпечує доступ громадян до повної, всебічної та достовірної інформації, <...> захищає громадську та індивідуальну свідомість від впливу пропаганди та інших форм маніпулювання, <...> стимулює накопичення, оновлення та передачу інформації всередині соціальної системи» [8, с. 153].

Журналісти виконують одну з найважливіших функцій у демократичному суспільстві – інформування населення. Діяльність працівників мас-медіа в усьому світі, а останнім часом особливо в Україні, межує з ризиками, пов'язаними зі збором і висвітленням інформації, яка покликана доносити правду громадянам, розкривати будь-яке шахрайство, обман із боку державних службовців, комерційних фірм та юридичних осіб. Тому медійникам надають особливі права, передбачені законом.

Основними правами журналістів є:

- право на доступ до публічної інформації;
- право на здійснення аудіо- чи відеозаписів із застосуванням необхідної техніки;
- право на перебування у зоні стихійного лиха, на масових мітингах чи демонстраціях, у зоні, де оголошено надзвичайний стан та інші.

Типові види порушення прав журналістів: перешкоджання доступу до публічної інформації; цензура; заборона доступу до відкритих заходів; перешкоджання здійсненню журналістів письмових, аудіо- чи відеозаписів із використанням необхідної техніки; викрадення журналістів, фізичне насильство, допити, тортури.

У зв'язку з подіями на Сході зростає кількість випадків викрадення та вбивства журналістів. Десятки журналістів в Україні загинули через виконання своїх професійних обов'язків. Зафіксовано сотні прикладів побиття, залякувань, погроз журналістам, позбавлення їх вільного права висловлювати свої думки, цензури, тиску на ЗМІ, перешкод виконанню професійних обов'язків. Спостерігаємо фактичну безкарність чиновників за незаконне обмеження прав ЗМІ.

Незважаючи на положення українського законодавства щодо вільного доступу журналістів до інформації, на практиці журналісти чи то загальнодержавних мас-медіа, чи то обласних неодноразово зіштовхуються з перешкоджанням різними посадовими особами доступу до

інформації, бажанням чи небажанням посадових осіб в редакціях на догоду певних сил чи високопосадовців друкувати чи ставити в ефір матеріали. При цьому чиниться тиск на працівників ЗМІ. Зафіксовано факти перешкоджання зйомкам, напади на журналістів, пошкодження знімальної апаратури. Під час викрадення журналістів при виконанні ними журналістської діяльності порушуються права журналістів на інформацію та право на перебування на територіях, де оголошено надзвичайний стан (в тому числі в зоні війни чи АТО). І чи не в кожному з випадків спостерігається нейтральна позиція правоохоронців, відкриваються кримінальні впровадження тощо, але на практиці ці справи не доводяться до завершення і винні не караються.

Професійна діяльність журналістів пов'язана із великими ризиками. Тому законодавчі положення повинні гарантувати безпеку та виконання всіх прав працівникам ЗМІ. Проте ці положення часто не виконуються, а відповідальність за порушення прав журналістів недостатньо серйозна або ж її взагалі немає. Окремі положення законів, що регламентують діяльність журналістів, застаріли або містять певні неузгодженості й потребують уточнень.

Висновки. Таким чином, існує проблема недосконалості сучасного українського законодавства. Ситуація в Україні складна і виправити її за короткий час неможливо. Однак реально можливо вжити такі заходи, як: підвищення рівня солідарності самих журналістів із висвітлення порушення свободи; створення неформальних комітетів швидкого реагування ЗМІ на дії посадових осіб і владних структур з обмеження цих прав, що дозволило б використовувати платформу мас-медіа (пресу, радіо-, телеефір, інтернет-простір) для захисту прав журналістів. І, безперечно, гарантом свободи слова у демократичній державі має стати удосконалене законодавство.

Література

1. Здоровега В. Вступ до журналістики: текст лекцій / В. Здоровега. – Львів : Вид-во ЛДУ ім. І. Франка, 1998. – 77 с.
2. Іванов В. Законодавство про засоби масової інформації. Український та зарубіжний досвід / В. Іванов. – К. : Київ. ун-т, 1999. – 188 с.
3. Інформаційне законодавство України / за ред. Т. Шевченка, Т. Олексіюк. – К., 2008. – 356 с.
4. Кузнецова О. Правові норми журналістики України / О. Кузнецова. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені І.Франка, 2006. – 352 с.
5. Місьо М., Петрова Н. Правничі засади журналістів в Україні / М. Місьо, Н. Петрова. – К. : IREX ПроМедіа, 2002. – 42 с.
6. Петрова Н., Якубенко В. Медіа право / Н. Петрова, В. Якубенко. – К. : ТОВ «Київська типографія», 2007. – 280 с.
7. Правовий самозахист журналістів : практичний посібник з юридичного захисту працівників ЗМІ в Україні. – Львів : Піраміда, 2002. – 112 с.
8. Приступенко Т. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації / Т. Приступенко. – К. : Інститут журналістики, 2004. – 375 с.

Теребус Р. Состояние правовой защиты журналистов в Украине. Автор, анализируя современное состояние правовых отношений между журналистами и обществом, пытается найти причины нарушения прав журналистов во время исполнения их профессиональных обязанностей. СМИ формируют мысли, взгляды населения, наблюдают за тем, чтобы политики, руководители, правоохранительные органы добросовестно исполняли свои обязанности и не нарушали законодательство. Между тем, журналисты, собирая информацию, наталкиваются на сопротивление и давление со стороны властей. Существует политическая цензура, отдельные положения существующих законов застарели или имеют определённые несоответствия. В современных условиях в деятельности средств массовой информации, не смотря на нормы отечественного и международного законодательств, существуют определённые проблемы, связанные с реальным воплощением свободы журналистской деятельности и правом на информацию. В Украине сложилась угрожающая ситуация в деле обеспечения основных прав и свобод человека и гражданина на получение полной информации и обеспечения права журналиста на свободное, без внешнего давления выполнение своих профессиональных обязанностей.

Ключевые слова: законы Украины, права журналистов, профессиональная деятельность журналистов, давление на СМИ, политическая цензура.

Terebus R. State of Legal Protection of Journalists in Ukraine. By analyzing the current state of legal relations between journalists and the society, the author tries to find causes of violations of journalists' rights while they